

A SZOVJET KORMÁNY HARCA AZ 1921. ÉVI RIGAI SZOVJET—MAGYAR HADIFOGOLY-EGYEZMÉNY VÉGREHAJTÁSÁÉRT

1921 nyarán — hosszú tárgyalások után — létrejött a szovjet és a magyar kormány között a hadifogolycsere-egyezmény.¹ A külügyminisztérium a rigai egyezmény megkötését úgy tekintette, hogy azzal jelentős állomáshoz érkezett a Szovjet-Oroszországban visszatartott hadifogoly tisztek és a magyarországi politikai elítéltek ügyének rendezése. Az egyezményben a két tárgyaló fél megállapodott abban, hogy a Tanácsköztársaság alatt kifejtett tevékenységért a szovjet kormány által megnevezett 415 elítélt személyt és a megmentésükre Szovjet-Oroszországban visszatartott hadifogoly tiszteket kicserélik. A külügyminisztérium most már szeretett volna minél hamarabb túlesni az egész ügyön. Annál is inkább, mivel a rendszer külpolitikai stabilizációja is ezt kívánta. Érthető tehát, hogy sürgette az egyezményben foglaltak végrehajtását. Bánffy külügyminiszter augusztus 12-én megküldte Tomcsányi igazságügyminiszternek a rigai szerződés szövegét és a kiadandó magyar politikai elítéltek névsorát. Bánffy kérte, hogy az igazságügyminisztérium a személyek azonosságát úgy állapítsa meg és szállításukat úgy készítse elő, hogy az egyezménynek megfelelően szeptember 1-én útba indulhasson az első transzport.²

Tomcsányi azonban csak augusztus 23-án intézkedett a fegyházaknál és az ügyészségnél a névsor egyeztetéséről, arra vonatkozólag pedig, hogy kezdjék meg az elítéltek kihallgatását és a jegyzőkönyvek felvételét, szeptember elsején, tehát 1 hét késéssel. Minden politikai elítéltnak jegyzőkönyvet kellett aláírnia, amelyben nyilatkoznia kellett arról, hogy kíván-e kivándorolni, kéri-e az 1921. évi XL. tc. 3. §-a alapján a vele szemben folytatásban tett bűnvádi eljárás megszüntetését. A jegyzőkönyv aláírójának tudomásul kellett vennie, hogy ha Szovjet-Oroszország területét bármikor elhagyja, a bűnvádi eljárás újra hatályba lép.³ Ezzel a hatóságok megszüntették ugyan a bűnvádi eljárást a kicserélendő politikai elítéltekkel szemben, ám rögtön gondoskodtak arról, hogy ügyük ne évvüljön el, és adandó alkalommal eljárassanak velük szemben. Az ügyészségek és a fegyházak az azonosítás során felületesen jártak el, nem mindenkinek néztek utána, használhatatlan jelentéseket küldtek. „Azonosnak látszik” megjegyzésekkel láttak el több nevet, és a névjegyzékbe felvett személyek tetemes részének személyazonosságát „nem sikerült” megállapítaniok, sem azt, hogy melyik bíróság, miért és mire ítélte, hol tölti a büntetését, hol tartózkodik az illető. A budapesti királyi főügyészség válaszában 25 főről említést sem tett, pedig ezek ellen maga emelt vádat. A hanyagságot mutatja az is, hogy Tomcsányi, bár jól tudta, hogy a belügyminisztérium és a honvédelmi minisztérium szintén érdekelt ez ügyben, mégis csak szeptember 7-én fordult hozzájuk, hogy nézzék meg: a névjegyzékben szereplő személyek

1 A rigai egyezmény létrejöttét megelőző tárgyalásokról és magáról az egyezményről tanulmány olvasható a Hadtörténelmi Közlemények 1975. évi 4. számában.

2 Párttörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban — PA) Ig. Min. Bi. 550/21.

3 *Proletár*, Wien, 1921. november 10.

között vannak-e olyanok, akik rendőrségi eljárás alatt állnak, vagy internálva lettek, illetve olyanok, akiket a katonai bíróságok elítéltek.

Hanyagul végezték a kivándorlási szándékra vonatkozó meghallgatásokat is. A szeptember 1-i utasítás után egy héttel, 6-án kezdtek csak hozzá és szeptember 10-ig 94 főt hallgattak meg (a gyűjtőfogházban 23-at, a pestvidékiben 3-at, a váciban 68-at), akik közül 93 a kiutazás mellett döntött. Közben a főállamügyész az azonosítás ismételt elvégzése alapján az alábbiakat jelentette arról, hogy hány főt találtak meg a rigai szerződéshez mellékelt névsorban szereplő személyek közül a büntetőintézetekben:

Gyűjtőfogház	42
Pestvidéki fogház	4
Markó utcai fogház	1
Szerb utcai fogház	5
Conti utcai fogház	1
Váci fegyintézet	79
Szegedi börtön	23
Márianosztrai börtön	9
Ceglédi fegyház	6
Hartai büntető intézet	1
Vidéki törvényszéki fogházak	29
Összesen	200 fő

A hiányzó 215-ről azt állította, hogy azok vagy kiszabadultak már, vagy szökésben vannak.⁴

Az idő haladt, de az első szállítmány összeállítása még mindig nem történt meg. Ezen próbált változtatni dr. Schlesinger Mór, a szovjet kormány által felkért bizalmi, aki szeptember 27-én érkezett Budapestre. Schlesinger meg akart győződni arról, hogy a kivándorolni akarókat nem befolyásolják-e, igyekezett a névjegyzékek pontosítását elősegíteni és szorgalmazta az első szállítmány elindulását. Az elítéltek közül Budapesten Haubrich Józseffel, dr. Ágoston Péterrel, Kéri Pállal tárgyalt, Vácott Rabinovits Józseffel és dr. Varjas Elemérrel.

Szeptember 28-án az igazságügyminisztériumban kezdett tárgyalásokat az igazságügy-, a honvédelmi, a belügy-, a külügyminisztérium és a MÁV képviselőivel a kiadandó politikai elítéltek útbaindításának módozatairól, az orosz hadifoglyok hazaszállításának időpontjáról és módjáról. Ezen az értekezleten határozták meg a névjegyzékek ismételt pontosításával kapcsolatos tennivalókat is.

Megállapodtak, hogy rövid idő alatt tisztázzák: az orosz hadifoglyok és az orosz polgári egyének, valamint a magyar politikai elítéltek közül kik akarják elhagyni az országot és kik nem. Mindkét esetben elkészítik az írásbeli nyilatkozatot. Egyúttal a belügyminisztérium 1921. szeptember 28-i 4284. sz. rendelete alapján a kicserélési akció keretében az országot elhagyó személyeket lefényképezik, ujjlenyomatokat készítenek, kiállítják az utazási okmányokat, összeállítják a névjegyzéket, beszerzik az írásbeli nyilatkozatot, amely szerint az illetők beleegyeznek abba, hogy ha Oroszországba

⁴ PA. Ig. Min. Bt. 550/22.

való beutazásuk, valamilyen oknál fogva nem történik meg, újból visszazárlítják őket Magyarországra.⁵

Schlesinger, miután milderre ígéretet kapott, optimista hangon nyilatkozott a kicserélési akció lebonyolításáról.⁶

Ezek után még két hétig tartottak az első szállítmány elindításának előkészületei. Végre október 22-én — tehát három hónappal a rigai egyezmény megkötése után — indult el a Nyugati pályaudvarról 60 fő Szovjet-Oroszország felé. Köztük volt az életfogytiglani börtönre ítélt Nyisztor György népbiztos, továbbá 2 halálraítélt, 7 életfogytiglanra, 15 tizenöt évi börtönre ítélt politikai fogoly. Az elítélteket, mint a közönséges bűnözőket, erős csendőri fedezettel kísérték a Markó utcai fogházból a Nyugati pályaudvarra. Kettesével voltak összebilincselve. A szobi vonat két első vagonjában, rácsos ablakú kocsikban, a vonaton is összebilincselve, 15 csendőr és két detektív kíséretében utaztak.⁷ Útjuk Szobig valóságos politikai tüntetés volt. A vasutasok, az induló munkásvonatok utasai „kalap, zsebkendő és kézintégetésekkel, viszontlátásra, legyetek kitartóak kiáltással, könnyezve búcsúztak tőlük.”⁸

Szobon a csehszlovák csendőrök vették át a csoportot. Ők a súlyosabban elítélteket bilincseltek meg, de csak azért, mert nem volt több láncuk. Januschek Antalt, aki a Szlovák Tanácsköztársaság népbiztosa volt, kiemelték a szállítmányból és Prágába szállították.⁹ Ez szerződésellenes lépés volt és a kísérő magyar detektíveknek közbe kellett volna lépniök, nekik azonban eszük ágában sem volt Januschek elhurcolásának megakadályozása.

A csoportot Drezdában a Vöröskereszt vacsorán látta vendégül. A német KP szolidaritási ünnepséget akart rendezni, de a német rendőrség azt nem engedélyezte. A párt képviselői azonban részt vettek a vacsorán. A stettini (Szczecin) kommunisták élelmiszerral ajándékozták meg a csoport tagjait. Kenyeret, kolbászt, jelentős mennyiségű vaját, 600 szivart, 300 cigarettát és 40 csomag dohányt adtak át a csoportnak.¹⁰

Ruszkay ezredes, a stettini magyar hadifogoly-fogadó bizottság vezetője, joggal megmotoztatta a szállítmány tagjait és minden írásos feljegyzést, útközben írt levelet elkobzott tőlük. Jelentésében, amelyben az elkobzott iratokat és a foglyok hangulatát jellemzi, a következőket írta: „Leveleikben az egész világ munkássága mártírjainak vallják magukat. Kettő írt a hírheft magyar kínzásokról. Azon reményben vannak, hogy a szabadság hazájából mielőbb visszajöhetnek a Tanács-Magyarországba. A hosszú fogság néhánynál a kommunizmus iránti rajongást még fokozta. Különben csendesen viselkednek, útközben néha énekeltek az Internacionálét.”¹¹

A magyar politikai elítéltek útbaindításával egyidejűleg, október 22-én,

5 Országos Levéltár. Külügyminisztérium hadifogoly osztály, (a továbbiakban — OL KÜM hdf. o.) Jungerth misszió iratai. 53. cs. 411. sz. KÜM átirat a Schlesingerrel folytatott tárgyalásokról.

6 *Pesti Hírlap*, 1921. október 2.

7 *Magyar Hírlap*, 1921. október 23.

8 OL KÜM hdf. o. 42. tétel 89 422. Bencze György detektívfelügyelő jelentése az „első kommunista szállítmányról”.

9 Bencze György idézett jelentése.

10 Hadtörténelmi Levéltár. A stettini hadifogoly-fogadó bizottság. Vegyes jelentések, átiratok. 1921. 8. füzet.

11 Uo.

elindult Moszkvából Rigába az első tús-z szállítmány is, amelynek tagjai már szeptember 20-án Moszkvában voltak és arra vártak, hogy a budapesti csereszállítmányt elindítsák. A túsok csoportja 362 tisztból, a velük utazó 15 asszonyból és 7 gyermekből állt. Jungerth, a rigai magyar misszió vezetője, nagy megkönnyebbüléssel, de elhamarkodottan sóhajtott fel. Az első csere lebonyolításáról szóló jelentése fogalmazványára nagy betűkkel írta rá: „Hála az égnek!”¹²

A fellélegzés korai volt. A honvédelmi minisztérium új manőverbe kezdett. Azt állította, hogy 2500-nál jóval több visszatartott tiszt van Oroszországban, és ha a 2500 ellenében kiadják a 400 politikai elítéltet, akkor a 2500-on felüliek kicserélésére nem lesz lehetőség. Ez nyilvánvalóan azt célozta, hogy ha másképpen nem, így torpedózzák meg a kicserélés lebonyolítását és tartsanak vissza minél több kommunistát, hogy azután az ítéletet végrehajthassák rajtuk. Ezért a honvédelmi minisztérium azt követelte, hogy a politikai elítéltek bizonyos hányadát csak névlegesen adják ki. Az már korábban látható volt, hogy a rigai szerződéshez csatolt 415 fős névsorban szereplő személyeknek több mint a fele él majd a kivándorlás lehetőségével. Jóval több, mint amennyire a kormányzervek számítottak, hiszen felületes munkájuk alapján szeptemberben készített statisztikájukban csak kb. 100 fő kiadásával számoltak. Ebbe az adatba eleve be kalkulálták a kivándorolni szándékozók megdolgozását is, azért, hogy ne éljenek a kivándorlás jogával. Később azonban kiderült, hogy a tervezettnél több mint a duplája lesz az országból kivándorlók száma. Hogy minél kevesebb politikai elítélt kiadására kerüljön sor a visszatartott tisztek ellenében, a honvédelmi minisztérium igyekezett rávenni az ügyet intéző szerveket arra, hogy a második szállítmány indításától kezdve a szállítmányokba háromnegyed részben olyan elítélteket is felvegyenek, akik nem akarnak, vagy nem tudnak (meghaltak!) kivándorolni. Azt tervezték, hogy a második és harmadik csoporttal 120—120 személyt adnak ki, mindegyikbe 2—2 népbiztost, 80—80 elítéltet osztanak be és körülbelül 40—40 olyan személyt, akik nem akarnak kivándorolni, vagy meghaltak. A negyedik csoportban mennek ki a még hátramaradt személyek és még az 5 népbiztos. Ezzel egyidejűleg utasították Jungerthet, mindent kövessen el, hogy a szovjet kormány a tús-z transzportok létszámát 6—800 főre emelje.¹³

Elképzelhető Jungerth megdöbbenése és dühe, amikor az utasítást megkapta. Felindulásában ezt írta a táviratra: „Budapesten nem olvasták el az 1921. október 8-án kötött szerződés III. szakaszát, mert akkor nem jönnének ilyen ajánlattal. Hogy képzeli magának a tisztelt Minisztérium, hogy az oroszok »halottak és eltűntek kiadása« ellenében adnak túsokat vissza.”¹⁴

Jungerth a rigai szovjet követhoz írt levelében erről az elképesztő javaslatról nem tett említést, csupán a tús-z szállítmányok létszámának növelését (6—800 fő) kérte a csere gyorsabb lebonyolítása érdekében és biztosította a követet, hogy a magyar kormány kész a kivándorolni szándékozókát 3 további csoportban kiszállítani.¹⁵

12 OL KÜM hdf. o. Jungerth misszió iratai. 53. cs. 390. sz.

13 Uo.: 347. sz. A KÜM számjel sürgönye Jungerthez 1921. október 23-án.

14 Uo.

15 Uo.: Jungerth levele a rigai szovjet követhoz 1921. október 24-én.

Jungerth nagyon jól tudta, ha a külügyminisztérium utasításához tartja magát, rögtön vége lesz az egész kicserélési akciónak. A külügyminisztérium azonban egyidejűleg Schlesingert is tájékoztatta a csoportok összeállításával kapcsolatos álláspontjáról.¹⁶

A kormány tetézte még az egészet azzal is, hogy október 6-án a Tisza-perben halálbüntetést szabott ki Kéri Pál újságíróra, aki a rigai szerződés névjegyzékében a 148. sorszám alatt szerepelt. Ez a lépés a kicserélési szerződés megszegését jelentette.

Budapesten már az új elgondolásnak megfelelően állították össze október 27-én a politikai elítéltek 2. szállítmányát. A szállítmányba ténylegesen beosztottak 1 népbiztost, 9 életfogytiglanra, 14 tíz éven felüli börtönre, 2 halálra ítélt személyt és még 12 elítéltet. A 60 főre tervezett csoport többi 22 tagját meghalt, kivégzett, megszökött, illetve meg nem található személyek nevével „pótolták”.

Szinte nevetséges, hogy egyidejűleg „elővigyázatosságból” 22 élő kommunistát is készenlétbe állítottak arra az esetre, „ha az oroszok feltétlenül 60 élő kommunistát fognak követelni”.¹⁷

A szovjet kormány résen volt. Kéri elítéléséről tudomást szerezve azonnal közölte, hogy a második túszz szállítmányt csak Kéri Pálnak a Budapestről indítandó második csoporttal való kiutazása ellenében engedik ki Szovjet-Oroszországból.¹⁸

Schlesinger is figyelmeztette a kormányt, hogy leáll a kicserélés, ha Kérit nem adják ki a soron következő szállítmánnyal. A kormány elutasító választ adott. A kiadást azzal az állítással tagadta meg, hogy Kérit közönséges bűncselekményekért ítélték el, holott Kéri szerepelt a szerződéshez mellékelt névjegyzékben, tehát kiadása felett semmiféle vita nem lehetett. Tomcsányi ezért kénytelen is volt kijelenteni, hogy elvben nem zárkózik el Kéri elutazása elől, de erre csak később kerülhet sor, mivel a Tisza-perben hozott ítélet jogerőre való emeléséig, sőt a fellebbviteli tárgyalásig is szükség van Kérire.

Az igazságügyminisztérium valóságos célja az volt, hogy a súlyosan elítélteket a végsőkig visszatartsák, Tomcsányi szerint „kézi zálogként”.¹⁹ Ez motíválta a nem kommunista Kérral kapcsolatos álláspontot is. Kéri Pál ismert polgári demokrata újságíró volt, Károlyi Mihály környezetéhez tartozott. Jelentős szerepet játszott az 1918. évi polgári demokratikus forradalomban. Az ellenforradalmi rendszer bíróság elé állította. A vád ellene az volt, hogy „felbújtott” Tisza István meggyilkolására, s ezen a címen halálra ítélték. Kéri Pál személye a magyar kormány zsaroló akciójában különösen értékes volt, mindenestre értékesebb, mint egy kevésbé ismert kommunistáé. A súlyosan elítéltek visszatartásával tehát az volt a szándékuk, hogy a későbbiek során nyomást gyakorolhassanak a szovjet kormányra. De más is volt e manóver mögött. Ha beválik az elképzelésük, és meghalt, szökött, meg nem talált elítélteket, tehát fiktív neveket is elfogad a szovjet kormány és a súlyosan elítéltek kiadását is sikerül elhúzni, s közben a túszyok 600—800-as csoportokban mégis jönnek, elérhetik azt, hogy

16 Uo.: 410. sz.

17 Uo.: 42. tétel 87 399/21.

18 Uo.: 96. tétel 87 949/21.

19 Uo.

a súlyosan elítélteket nem kell kiadniok, szökötté, eltűntté, vagy halottá nyilváníthatják őket.

Hogy valóságos céljaikról eltereljék a figyelmet, hivatkoztak a tervbe vett amnesztiarendeletre is, azt állítva, hogy az a politikai elítéltek nagy részét érinti majd. A valóságban az 1921. december 22-én kiadott amnesztiarendelet nem terjedt ki a kommunistákra és azokra, akiket a Tanácsköztársaság alatti politikai tevékenységükért ítéltek el. Korlátozott jellegére utal az is, hogy csak az öt évet meg nem haladó ítéletekre vonatkozott.²⁰

Ezek a lépések végső soron a kicserélési akció zsákutcába vitelét készítették elő. A következő lépés az volt, hogy a hazatérő fogollyszállítványokról azt jelentették, hogy azok nem is a visszatartott tisztekből állnak, hanem tele vannak „kommunistagyanús személyekkel és zsidókkal”.²¹ Mind az első, mind a második szállítványról azt állították, hogy nem feleltek meg a megkötött szerződéseknak, nem az internáló táborokban visszatartott hadifogoly tiszteket osztották be a transzportokba.²² A valóságban a 2. szállítmánnyal az omszki, a barnauli táborokban és a városokban visszatartott tisztek jöttek haza. Sem Barnaulban sem Omszkban akarata ellenére nem tartottak vissza senkit. Kirchner ezredes — a HM hadifogoly osztályának vezetője — véleménye „téves megítélésen alapult” — írta Jungerth.²³

A honvédelmi és az igazságügyminisztérium azonban mindent elkövetett azért, hogy olyan helyzetet teremtsen, ami véget vet az egész kicserélési akciónak. Fellépésük alapja a hadifogolyoknak mint politikailag veszélyes elemeknek a megítélése volt. A honvédelmi minisztérium hadifogoly osztálya egyértelműen azt követelte, hogy az egész hadifogolyakciót állítsák le és fejezzék be: „Azon hadifogolyoknak, akik még Oroszországban maradtak, annyira el van a fejük csavarva, hogy hazatérésük esetén nem fognak tudni beilleszkedni az itthoni viszonyokba és ezért ezeknek az elemeknek a hazatérése a mi szempontunkból nem is lehet kívánatos.”²⁴ Ezzel egyidejűleg folyt a szovjet kormánnyal szembeni bizalmatlanság propagálása. Elítélték Jungerthet is, aki „túlságosan liberálisan viselkedett” a szovjet kormánnyal szemben. Kirchner odáig ment, hogy „kommunistagyanús” állította be Jungerthet.²⁵

A honvédelmi és az igazságügyminisztérium Jungerth ellenőrzése végett és a konstruktív megoldások megakadályozására azt követelte, hogy küldje ki a kormány dr. Karkis Kornél hadbíró alezredest két másik munkatársal Rigába.²⁶ Ez a követelés egyenlő volt a külügyminisztérium megbízottjával szembeni bizalmatlanság kinyilvánításával, egyben szervezeti, személyi feltételeket is teremtett ahhoz, hogy a honvédelmi és az igazságügyminisztérium közvetlenül a helyszínen érvényesítse a saját elképzeléseit. Karkisnak és társainak emellett fontos feladata volt a hadifogolyok között végzendő elhárító tevékenység és a szovjet állam ellen irányuló felderítés megszervezése.

²⁰ *Igazságügyi Közlöny*, XXX. évf. 22. sz. 849—851. o.

²¹ PA. Ig. Min. Bi. 550/133. HM átirat az igazságügyminiszterhez 1921. november 22-én az első túszzszállítvány összetételéről.

²² OL KÜM hdf. o. Jungerth misszió iratai. 53. cs. 558. Jungerth 1922. január 27-i jelentése.

²³ Uo.

²⁴ PA. Ig. Min. Bi. 550/147. Kirchner 1921. december 21-i jelentése.

²⁵ Uo.: Jungerth magániratai. A Szovjetunióval való kapcsolataim.

²⁶ Uo. Ig. Min. Bi. 550/133. sz.

A honvédelmi és az igazságügyminisztériumnak a csere kudarcba fullasztására vonatkozó szándékát a szovjet kormány keresztülhúzta. Hogy a csereakció ne álljon le, hajlandó volt a második tús-zzállítmányt is útba indítani. Kitérni e gesztus elől nem lehetett, a politikai elítéltek második csoportját is el kellett indítani. November 10-én indult el a második csoport 60 politikai elítélttel Budapestről. Ezzel a csoporttal utazott el Bajáki Ferenc, Mosolygó Antal, Bogár Ignác. A csehszlovák hatóságok azonban, Károly király puccskísérlete miatt, beszüntették a határforgalmat és a csoportot nem vették át. Vissza kellett hozni a transzportot, amely 20-án újra elindult volna, mivel a csehszlovák hatóságok értesítették a magyar hatóságot, hogy fogadják a csoportot, ám ekkor a németek közölték, hogy nem közlekedik hajójárat Stettinből Rigába, nem tudják a csoport szállítását biztosítani.²⁷ Végül is december 1-én indult el a szállítmány a rákosi pályaudvarról, teljes titoktartás közepette. Sem az időpontot, sem az indulási pályaudvart nem közölték. Ezért a csoport tagjai hozzátartozóiktól sem tudtak elbúcsúzni. Az első szállítmány elutazását kísérő politikai demonstráció megismétlődését a rendőrség mindenképpen el akarta kerülni. A második tús-zzállítmány 118 fővel december 19-én érkezett meg Csótra.

A második csoporttal indult haza 45 orosz hadifogoly is. Amikor a szovjet kormány a népbiztos-per idején elrendelte a tisztek visszatartását, a magyar kormány az országban visszamaradt orosz hadifoglyok hazaszállításának felfüggesztésével válaszolt, annak ellenére, hogy Szovjet-Oroszországból a legénységi állományú magyar hadifoglyok továbbra is jöttek haza. A magyar kormány most már úgy látta, hogy az orosz hadifoglyok visszatartásának semmi értelme és hatása nincs, sőt politikai szempontból sem kívánatosak, valamint anyagilag is csak terhet jelentenek. December 2-án indult el a csóti táborból a csoport: 399 férfi, 142 nő és 65 gyermek.²⁸

Ezután megszakadt az 1921. évi rigai szerződés végrehajtása. Az ok a magyar kormány szerződésszegő politikájában keresendő. Hosszan tartó válságidőszak kezdődött, amelyben a józan ész felülkerekedését végül is a szovjet kormány határozott és következetes fellépése kényszerítette ki. Hozzájárult ehhez a külügyminisztérium, elsősorban Jungerth — többször saját egzisztenciáját is veszélyeztető — segíteni akaró közreműködése is.

Gustav Hilger, a magyar kormány által a kicserélés ellenőrzésére felkért megbízott, 1921. november 5-i moszkvai levelében a külügyminisztériumnak előre jelezte, hogy a magyar fél részéről tapasztalt huzavona miatt a szovjet kormány várhatóan csak új követelések teljesítése esetén lesz hajlandó a csere folytatására. Feltehető volt, hogy a szovjet kormány kérni fogja, hogy azok helyett, akiknek személyazonosságát nem lehet megállapítani, vagy eltűntek, illetve meghaltak, más elítélteket adjanak ki. Ragaszkodni fog ahhoz is, hogy a kiadandó magyar politikai elítéltek egy-egy csoportjába az általa megnevezett személyeket beosszák.²⁹ A külügyminisztérium és Jungerth elismerte e felfogás jogosságát.³⁰

A honvédelmi és az igazságügyminisztérium viszont mereven szembeállt a külügyminisztérium álláspontjával. Ez csak tovább mélyítette a ki-

27 OL KÜM hdf. o. Jungerth misszió iratai. 53. cs. 540. sz.

28 Uo.: 40/II. 37 751. sz.

29 Uo.: 42—97 315/1921. sz.

30 PA. Ig. Min. Bi. 550/143. Kánya levele Tomcsányihoz 1921. december 5-én.

cserélés válságát. A rigai egyezmény végrehajtásának felújítására nem született konstruktív elgondolás. Jungerth minden felhatalmazás nélkül utazott 1921. decemberében Rigába. Kíséretében volt dr. Karkis Kornél hadbíró alezredes és Fleischakker Rudolf vk. százados, hírszerző tiszt, akiket a honvédelmi minisztérium követelésére küldtek ki Jungerthtal.

Jungerth 1921. december 23-án érkezett Rigába, 24-én kapcsolatba lépett Alekszandrival, a szovjet kormány megbízottjával. Alekszandri szemére vetette Jungerthnak azokat a manővereket, amelyekkel a magyar kormány a kiadásra kért politikai elitélteket megpróbálja visszatartani.

Jungerth először tájékozódni igyekezett a visszatartott tisztek helyzetéről. Ennek során meggyőződhetett arról, hogy a szovjet kormány a megállapodások értelmében tervszerűen folytatta összpontosításukat Moszkvába, hogy adott esetben a soron következő szállítmányt elindíthassa. Az irkutszkiak és a krasznojarszkiak egy csoportja már decemberben úton volt Moszkva felé és január közepén meg is érkezett oda.³¹ A turkesztáni túsok előtt is nyitva állt az út, de nem mertek elindulni, mivel félték a moszkvai tifusz-, kolera- és himlőjárványtól.³² Jungerth kénytelen volt megállapítani, hogy a tél rendkívüli nehézségei ellenére a túsok Moszkvába történő evakuálása „hihetetlen tempóban” ment végbe.³³

Mindez meggyőzően cáfolta a magyar kormánykörök vádaskodásait arról, hogy a szovjet kormány húzza-halogatja a túsok összegyűjtését és indulásra való előkészítését. Azt bizonyította, hogy a szovjet kormány az eredeti szerződésben foglalt feltételek betartása esetén kész a kicserélés folytatására. A tények hatására a külügyminiszter is kénytelen volt megállapítani, hogy „eddig nincs okunk feltenni, hogy az orosz-szovjet kormány rosszakaratúlag igyekeznék a f. évi július 28-án megkötött egyezmény lojális végrehajtása alól kibújni. Ellenkezőleg, számos adatunk van arra, hogy az ottani hivatalos tényezők az egyezmény őszinte végrehajtását kívánják.”³⁴

A szovjet kormány a kicserélés folytatásának feltételéül azt követelte, hogy Kéri Pált osszák be a politikai elitéltek harmadik szállítmányába. Ezzel a követeléssel Kéri megmentésén kívül a szovjet kormány azt is érzékeltetni akarta, hogy nem hajlandó a magyar kormány különböző manővereinek engedni. A Kéri-ügyben való kemény fellépés egyúttal figyelmeztetés is volt, hogy a hadifogoly túsok hazaengedése csak a rigai szerződés alapján történhet. A szovjet kormány nem hajlandó eltérni azt, hogy miközben a maga részéről a rigai szerződésben foglaltak szerint cselekszik, a magyar kormány különféle kibúvókat keres saját politikai céljai érvényesítésére. Alekszandri Jungerthot erre nyomatékosan figyelmeztette és megnevezett még 12 személyt, akiket a harmadik csoporttal el kell küldeni Moszkvába, ha a kicserélést folytatni akarják. (Bokányi, Szabados, Jancsik, Rabinovits, Kelen, Glatter, Szép, Folyó, dr. Szántó, Paksy, Kravkó, Hikádé).

Jungerth, aki azt szerette volna, hogy a kicserélés folytatódjék, mindent elkövetett a kért személyek elindítása érdekében. A táviratok sorát küldte haza a külügyminisztériumba, hogy rávegye az itthoniakat a szállítmány

31 OL KÜM hdf. o. Jungerth misszió iratai. 53. cs. 466. sz.

32 Uo.: 550. sz.

33 Uo.: 508. sz.

34 Uo.: 540. sz. A Nemzetgyűlésben elmondandó előadás tervezete Bánffy külügyminiszter részére.

megfelelő összeállítására és útbaindítására.³⁵ A külügyminisztérium, amely szintén szerette volna az egész ügyet minél hamarabb megoldani, éles hangú átiratban követelte az igazságügyminisztertől a megnevezettek beosztását a harmadik csoportba. Közölte, hogy ennek megtagadása esetén a felelőséget a csere leállításáért az igazságügyi szervekre hárítja.³⁶ Jungerth a kormány felhatalmazása nélkül megígérte Kéri és a többi megnevezett személy kiadását a harmadik csereszállítmánnyal, annak ellenére, hogy több táviratot kapott itthonról, amelyben közölték vele, hogy Kérit, Glattert és Jancsikot az igazságügyminisztérium nem adja ki.³⁷ Jungerth ígérését Alekszandri február 4-én örömmel nyugtázta és rögtön intézkedett a harmadik túszzállítmány Moszkvából történő elindítására. 1922. február 5-én 290 fős csoport indult útnak, amelynek túlnyomó többsége krasznojarszkiakból állt. Február 13-án érkeztek Rigába. A csoportba beosztották Marschall Károly századost is, hisz Jungerth ígéretet tett Kéri jövetelére, akinek ellenében a szovjet kormány hajlandó volt Marschallt kiadni.³⁸

Budapestről is elindították a harmadik cserecsoportot, azonban Kérit, Glattert, Jancsikot nem osztották be. A csoport létszáma 55 fő volt, köztük három népbiztos: Ágoston Péter, Bokányi Dezső és Szabados Sándor. Ezzel a szállítmánnyal utaztak az első csoport hozzátartozói is. A csoportot 18 fős csendőrkarhatalom kísérte a legnagyobb titokban a rákosi pályaudvarra.

Hatodikán érkeztek Szobra, de a cseh—német határról a csehszlovák hatóságok visszahozták őket, mivel a német vasutassztrájk következtében az ot-tani vasúti forgalom leállt. 10-én érkeztek vissza Budapestre ahonnan 16-án újra elindultak.³⁹ Már az induláskor és útközben is rendkívül brutálisan bántak velük, puskatussal ütötték és összebilincselve tartották őket.

A szovjet kormányt nemcsak a kért személyek egy részének az ígérlet ellenére történő visszatartása háborította fel, hanem a magyar politikai elitél-tekkel szemben tanúsított magatartás is. A cserét mégis lebonyolították, ami a szovjet kormány nagyfokú jóindulatát tükrözte és azt bizonyította, hogy hajlandó messze elmenni azért, hogy a rigai szerződést végrehajtsák. Azonban, mivel Kéri Pál nem utazott a csoporttal, Marschall Károlyt a szovjet megbízottak visszatartották és később vissza is szállították Moszkvába.

A harmadik túszzállítmánnyal, amelyet több részletben cseréltek ki a politikai elitéltek csoportjával, érkezett haza a 10 főtúszt közül 6 fő. A hírek szerint hárman nem éltek már, egy pedig állítólag szabadon élt és kereskedelemmel foglalkozott, illetve más hírek szerint tífuszban meghalt.⁴⁰ A tíz főtúszt többségének hazaengedése szintén olyan gesztus volt, amely a szovjet kormány messzemenő megoldási szándékát bizonyította.

Idehaza azonban az igazságügy- és a honvédelmi minisztérium összefogott erővel dolgozott azon, hogy mindenképpen megakadályozza a kicse-rélés folytatását. Ezt szolgálta a kért személyek kiutazásának megtagadása. Folytatták támadásaikat Jungerth ellen, akit azzal vádoltak, hogy nem

35 Uo.: 553., 590., 574. sz.

36 PA. Ig. Min. B1. 550/163.

37 OL KÜM hdf. o. Jungerth misszió iratai. 53. cs. 581. és 621. sz.

38 Uo.: 594. sz.

39 PA. Ig. Min. B1. 550/170.

40 OL KÜM hdf. o. 42—87 948. sz.

szolgálja a hadifogolyügyet, túllépi hatáskörét, önkényeskedik és abban hisz, hogy a szovjet fél a rigai szerződés betartására törekszik.⁴¹

Megpróbálták a represszáliák alkalmazását is. Az igazságügyminisztérium meg akarta tagadni a harmadik csoporttal kiutazandó hozzátartozók útba-indítását. Fenyegetőzött azzal is, hogy a halálra ítélteteket kivégezteti. A Miniszterközi Bizottság február 8-i ülésén kialakult vitában olyan javaslatok hangzottak el, hogy a Nemzetgyűlésben és a közvéleményben szítsanak újabb szovjetellenes hangulatot, amelyben a csere megszűnéséért a felelőséget a nyilvánosság előtt a szovjet kormányra hárítják. Azonban sem a honvédelmi, sem az igazságügyminisztérium képviselője nem merte elfogadni ezt a javaslatot. Attól tartottak, hogy érveik nem lesznek elegendőek a közvélemény meggyőzésére, sőt attól féltek, hogy a közvélemény felkorbácsolása ellentétes hatást válthat ki és a politikai elitéltek kiszállítása melletti hangulat erősödéséhez vezethet.⁴²

Olyan eszközhöz nyúltak inkább, amely nem kívánta a közvélemény megdolgozásának nehéz munkáját, de egyszer s mindenkorra kátyúba vihette a kicserélés ügyét. Azokban a január végi napokban, amikor Jungerth sűrűn küldte táviratait a harmadik csoport személyi összetételével kapcsolatban, és amikor a szovjet kormány jóindulatot tanúsítva mindent megtett a kicserélés folytatása érdekében, a kormány január 19-én kivégeztette Engi Lajost. Engi Lajos munkás volt, letartóztatása után Szegeden a börtönben tartották fogva.

Engi Lajos kivégzéséről Landler Jenő a Bécsi Magyar Újságban közzétett nyilatkozatában kijelentette: „Engi kivégzése a szovjet kormánnyal kötött megállapodás ellenére történt. Júliusban kötötte meg a szerződést a szovjet kormány megbízottja és Jungerth Rigában. Ennél a megállapodásnál jelen volt Rákosi Mátyás, aki Rigából visszajövet közölte velem Moszkvában, hogy a listán változtatás már nem volt eszközölhető, mert a magyar minisztertanács ezt a listát hagyta jóvá, ellenben Jungerth feltétlen kötelezettséget vállalt, hogy a lista a halálraítéltekkel kiegészítendő, akár szerepelnek a listán, akár nem. Ebből nyilvánvaló, hogy Engit a megállapodás ellenére végezték ki.”⁴³ Ezt a kivégzést nem lehetett másképp felfogni, mint a legdrasztikusabb lépést a hadifogolycsere megakadályozására. A kormány nagyon jól tudta, hogy a kivégzés rendkívül válságos helyzetbe hozhatja a kicserélést. Jungerth már korábban, a megtorló intézkedések tervbe vétele idején nyomatékosan figyelmeztette az igazságügy- és a honvédelmi minisztériumot e lépések beláthatatlan következményeire. Ígéretet is kapott arra vonatkozóan, hogy minden halálraítélt szerepel a rigai szerződéshez mellékelt névjegyzékben és ezért kivégzésükre nem kerülhet sor. Jungerth ezt megnyugtatóan többször is közölte a szovjet megbízottakkal.⁴⁴

Éppen ezért a szovjet kormányt rendkívül felháborította Engi Lajos kivégzése, amit joggal minősített a rigai szerződés durva megsértésének és ami a hadifogolycsere további folytatásával kapcsolatos magatartásának felülvizsgálására készítette.⁴⁵ A magyar kormány magatartása olyan újabb

41 PA. Ig. Min. Bi. 550/173.

42 Uo.: 550/164. sz.

43 *Bécsi Magyar Újság*, 1922. január 25.

44 OL KUM hód. o. 42—41 825/13. sz.

45 Uo.: Jungerth misszió iratai. 53. cs. 572. sz. Jungerth 1922. január 31-i jelentése a KUM-ba.

lépésekre készítette, amelyek elejét vették a további kivégzéseknek. Egyúttal olyan irányba kellett az események alakulását terelni, hogy a kicserélés a válságos helyzet ellenére se álljon meg, hisz ha az bekövetkezik, akkor nem sikerül az elítélt magyar kommunisták és más haladó gondolkodású politikai személyek kimentése az ellenforradalmi Magyarországról. Ez pedig a magyar kormány céljának elérését jelentette volna, kénye-kedve szerint járhatott volna el az elítéltekkel szemben és megszabadult volna az általa amúgy is veszélyesnek minősített hadifoglyok hazahozatalának kötelezettségétől is.

A szovjet kormány ebben a helyzetben elhatározta, hogy újabb követelésekkel lép fel, elsősorban azért, hogy megakadályozza a további kivégzéseket. „Engi kivégzésével előtérbe került Moszkvában a 400-as névjegyzékbe fel nem vett és halálra ítélt kommunistáknak a megmentése” — jelentette Jungerth 1922. január 31-én.⁴⁶ Ennek jegyében készítette el a szovjet kormány egy kiegészítő névsort 73 személyről, amelyet január végén kapott meg Jungerth.

E névsor tulajdonképpen a rigai szerződéshez kapcsolt névjegyzék pontosabb tételét, olyan személyek megmentését szolgálta, akikről a 400-as lista összeállításakor nem tudtak. Az újabb adatokat elsősorban az első és második csereszállítmánnyal kiutazott kommunisták szolgáltatták. Közreműködött ebben Schlesinger Mór is, aki 1922. februárjában ismét Budapesten járt. Utazásának célja az volt, hogy felkutassa azokat az elítélteket, akik az eredeti listán szerepeltek ugyan, de a magyar kormány „nem találta őket”. Igyekezett a listában szereplő neveket és személyeket tisztázni. Ugyanis sokak neve pontatlan volt, némelyek keresztnéve el volt cserélve, másoknál a kiszabott büntetés kitöltésének helye volt pontatlan. Megpróbált olyan politikai elítélteket is felderíteni, akik a rigai szerződéshez csatolt listán nem szerepeltek. A hatóságok Schlesinger munkáját ahol tudták, akadályozták. Homályos felvilágosításokat adtak neki, ezért elsősorban a hozzátartozók által elmondottakra támaszkodhatott. „Nagy nehézség, hogy a magyar ügyészségek a kicserélési akciót szabotálják” — nyilatkozta Schlesinger a Bécsi Magyar Újságnak 1922. március 5-én.

Az igazságügyminisztérium képviselőjével folytatott tárgyalásokon viszont Kéri Pálnak a legközelebbi szállítmánnyal történő kiutazására határozott ígéretet kapott.⁴⁷ Schlesingernek módot adtak arra, hogy ellátogasson a börtönökbe. Tapasztalatait a következőkben foglalta össze: „Váci látogatásom alkalmával ott mintegy 700 politikai elítéltet találtam. A többi nagy fogházak is tömve vannak. Becslésem szerint az elítéltek száma az internáltakon kívül 3—4000-re tehető. Meglátogattam a hírhedt zalaegerszegi tábort is. A foglyok száma 1016, akik közül 6—700 politikai, közöttük 60 olyan, akik most tértek vissza Oroszországból. Meglepetésemre találkoztam olyanokkal is, akiket 1921-ben nagy fáradtsággal sikerült a Fekete-tengeren hazaszállítanom, s akik most könyörögve kérnek, tegyem lehetővé, hogy visszatérjenek Oroszországba. Az élelmezés igen rossz, hosszabb ott-tartózkodás esetén rendkívül elégtelen. A fegyelmi büntetések is rendkívül brutálisak.

⁴⁶ Uo.: 572. sz.

⁴⁷ *Bécsi Magyar Újság*, 1922. március 5. Schlesinger Mór nyilatkozata.

A kikötést csak pár napja törölték el, de helyette hatvan napi egyesárkát rónak ki, minden másnap böjttel súlyosbítva.”⁴⁸

Schlesinger adatait felhasználta a 73-as lista pontosításához. Erre már felvettek olyan személyeket is, akiket nem a Tanácsköztársaság alatti magatartásuk miatt ítélték el, hanem a későbbiek során tartóztattak le és ítélték el. Így szerepelt e listán például Andics Erzsébet egyetemi hallgató, akit 15 évre ítélték és Márianosztrán tartottak fogva. A 73-as listán 14 halálraítélt és 14 életfogytiglani börtönbüntetéssel sújtott személy volt.⁴⁹ A szovjet kormány megbízottja 1922. február 28-án átadott Jungerthnak egy 415 nevet tartalmazó listát, amely a rigai egyezményhez csatolt névjegyzék javított változata volt. Tartalmazta a 73-as listában szereplőket és a Schlesinger által pontosított neveket.⁵⁰

A 73-as névjegyzék átadása alkalmával Alekszandri közölte Jungerthtal, hogy a szovjet kormány Engi Lajos kivégzése ellenére sem állítja le a rigai szerződés végrehajtását. Ennek feltételéül azonban az új névjegyzékben szereplő személyek kiadását szabta meg, olyanformán, hogy a magyar kormány írásbeli nyilatkozatot ad, amelyben kötelezi magát a kért 73 személy kiadására.⁵¹ Alekszandri követelte azt is, hogy a kicserélési arányszámot változtassák meg, 1:6 helyett az új arányszám 1:4 legyen és az általa megnevezett személyeket a soron következő szállítmányba osszák be. Az arányszám módosításának követelésével a szovjet kormány szorosabbá akarta tenni a kicserélésre kerülő személyek feletti ellenőrzést.

Jungerth és Alekszandri között január 31-én nagy vita indult meg, elsősorban a 73-as listával kapcsolatban. Jungerth először elutasította, majd amikor látta, hogy más kiút nincs, ígéretet tett arra, hogy a későbbiek során megtárgyalhatják a 73 személy kiadását. Arra vonatkozólag is nyilatkozott, hogy a név szerint követelt személyeket — köztük Kérit is — beosztják a soron következő szállítmányba.⁵² Miután Jungerth így módon határozott ígéretet tett, Alekszandri engedett a kicserélési arányszámmal kapcsolatos követeléséből és megegyeztek az 1:9-es kicserélési arányban. Jungerth még ezen a napon levelet írt a külügyminisztériumba. Javasolta, hogy a kért 73 személyt a magyar kormány adja ki.

Alekszandri, Jungerth nyilatkozataiban bízva, intézkedett a következő szállítmány előkészítésére. Még a honvédelmi minisztérium megbízottja, Karkis Kornél is kénytelen volt elismerni a szovjet fél jóindulatú magatartását. „A szovjet kormány itteni képviselői megbíznak Jungerth kijelentéseiben... a szovjet nagy engedményt tanúsított, elfogadta az 1:9 kicserélési arányszámot... Mindezt azért fogadta el, mert feltétlenül bízott Jungerth azon kijelentésében, hogy tőlünk megkapják a jelenlegi kommunista szállítmánnyal többek között Jancsikot és Glattert, valamint Marschall ellenében Kérit, s végül az I. kommunista szállítmányban volt egyének hozzátartozóit” — írta Karkis a honvédelmi minisztériumba küldött jelenté-

48 Uo.

49 OL KÜM hdf. o. Jungerth misszió iratai. 53. cs. 572. sz.

50 Uo.: 676. sz.

51 Uo. hdf. o. 42—46 013/13. sz.

52 Uo. hdf. o. Jungerth misszió iratai. 53. cs. 559. sz. Pózel konzul levele Jungerthez 1922. január 16-án. (Pózel Marschall tábornoknak, Marschall Károly apjának kijelentette, hogy „Kérit saját elhatározásunkból a legközelebbi transzporttal küldjük.”)

sében.⁵³ Jungerth újra bizakodóan ítélte meg a helyzetet, feltéve, ha az itthoni hatóságok támogatják az Alekszandrinnak tett ígéretei végrehajtásában. Úgy látta, hogy februárban, de legkésőbb a tavasszal, az egész kicserélést be lehet fejezni.⁵⁴

Jungerth reménye azonban korai volt. Idehaza a honvédelmi és az igazságügyminisztérium élesen elhatárolta magát Jungerth ígéretétől és ismételt támadást indított személye ellen. A Miniszterközi Bizottság 1922. február 5-i ülésén a két minisztérium képviselői tiltakoztak Jungerth magatartása ellen, javasolták, tiltsák meg neki, hogy bármilyen kérdéstről tárgyaljon a szovjet képviselővel.⁵⁵ Tomcsányi igazságügyminiszter éles hangú szemrehányást tett Bánffy-nak és Jungerthot hatáskörének túllépésével vádolta, amiért „egyes névszerint megnevezett egyének további kiadása, valamint a névjegyzékbe (a rigai egyezményhez csatolt névjegyzék) fel nem vett további kommunistáknak a kicserélése iránt tárgyalásokba bocsátkozott, s ily irányba reánk nézve alakszerűleg mintegy kötelező ígéreteket is tett, melyek be nem tartása és ennek következményei miatt az itthon működő hatóságokra óhajtja hárítani a felelősséget.”⁵⁶

Közölte azt is — elsősorban a kényszerhelyzet hatására —, hogy nem zárkózik el a 73 személy kiadása elől. Erre azonban csak azután kerülhet sor, miután a visszatartott tiszték hazaszállítása megtörtént. A 73-as listán szereplők közül csak azok kiadásához járul hozzá, akiket a Tanácsköztársaság alatti magatartásukért ítéltek el. Tomcsányi álláspontjával a honvédelmi miniszter egyetértett. Bánffy és Kánya törekvései ellenére a Minisztertanács, élén Bethlen Istvánnal, szintén elhatárolta magát Jungerthtól. Bethlen szerint „...itt úgy tűnik, Jungerth nem tudott eléggé ellenállni az orosz-szovjet megbízott pressziójának.”⁵⁷

Jungerth rendkívül nehéz helyzetbe került. A szovjet megbízottak egyre óvatosabbakká váltak vele szemben és elvesztette saját kormányának bizalmát is. Kányához írt magánlevelében éles hangon bírálta Tomcsányi magatartását, amelynek következtében egyre nehezebbé válik a kicserélés lebonyolítása és lehetetlenné teszi az ő helyzetét is a szovjet fél előtt.⁵⁸ Keserű hangon reflektált a személyét ért támadásokra is. „Nagyon sajnálom, hogy épp most, amikor az utolsó néhány száz kicseréléséről van szó, nem bírom a kormány bizalmát.”⁵⁹

A minisztertanács tovább feszítette a húrt azzal, hogy március 17-i ülésén, elsősorban Bethlen, Tomcsányi és Belitska javaslatára, határozatot hozott arról, hogy Kérit nem indítja útnak, sőt egyelőre a soron következő negyedik csoportot sem készíti elő. Bánffy és Kánya ellenérvei nem hatottak. Mindketten igyekeztek elérni, hogy Kéri a negyedik csoporttal kiutazhassék. Megpróbálták megértetni a szovjet fél követeléseit megtagadásának következményeit. Azzal is érveltek, hogy Jungerthnak felhatalmazása volt arra, hogy ha feltétlen szükséges, saját belátása szerint, soron kívül kiadhatja a szovjet fél által megnevezett személyeket. Bethlen, saját miniszte-

53 Uo. hdf. o. Jungerth misszió iratai. 53. cs. 609. sz. Karkis Kornél jelentése a HM-nek 1922. február 11-én.

54 Uo.: 572. sz.

55 PA. Ig. Min. Bi. 550/164. sz.

56 OL KÜM hdf. o. 42. tétel 57 718/13. sz.

57 Uo.: A minisztertanács 1922. március 17-i ülésének jegyzőkönyve.

58 Uo.: KÜM hdf. o. Jungerth misszió iratai. 53. cs. 614. sz.

59 Uo.: 674. sz.

rét meghazudtolva, tagadta Jungerth ilyen felhatalmazását és minden jogot a Minisztertanácsnak tartott fenn,⁶⁰ holott Bánffy még 1922. február 28-án közölte Jungerthtal, hogy Kéri Glatter és Jancsik kiadása a soron következő csoporttal biztosítva van.⁶¹

Schlesingernek, aki februárban Budapesten járt, hasonló tájékoztatást adtak. „Kéri Pálra teljes garanciát kaptam arra nézve, hogy Kérit a legközelebbi szállítmánnyal útbaindítják” — nyilatkozta Schlesinger a Bécsi Magyar Újságnak.

Ezek a tények egyre világosabbá tették azt, hogy a hadifogoly-ügyben a külügyminisztérium próbálkozásaival szemben az ellenerők bizonyultak erősebbnek. Tevékenységükkel sikeresen keresztezték a kicserélés menetét. Vérszemet kaptak azoktól az eredményektől, amelyek a bethleni konszolidációhoz újabb hozzájárulást jelentettek. A Bethlen—Peyer paktum megkötése és az egységes párt létrejötte bizonyos fokig megerősítette a Bethlen-kormány helyzetét. Szerették volna, ha a génuai konferencián — amelynek előkészületei már folytak — a szovjet kormányt megszarolják a hadifogoly-ügyben. A honvédelmi miniszter 1922. március 28-án a külügyminiszterhez írt átiratában azt javasolta, hogy a génuai konferencián a magyar képviselők lépjenek fel az európai kormányokkal együtt a szovjet kormánnyal szemben a hadifogolykérdésben és követeléseik teljesítését a gazdasági tárgyalások feltételéül szabják meg. Javasolta a honvédelmi minisztérium, hogy Génuát megelőzően hozzák „az orosz-szovjet kormányt erkölcsi kényszerhelyzetbe” Európa előtt, és ennek érdekében indítsanak propagandakampányt ellene.⁶²

A minisztertanács március 17-i ülésének határozatát megváltoztatva az elítéltek negyedik csoportját mégis összeállították. A csoport 36 főből állt, köztük két népbiztos — Kalmár és Vántus —, 3 halálra és öt életfogytiglanra ítélt személy volt. Kérit a csoportba nem osztották be. A cserefoglyokat március 24-én indították útba.⁶³ A negyedik cserecsoport ellenében a szovjet kormány 98 fős csoportot készített elő. Ezek kicserélésére még sor került, a szovjet kormány azonban — látva, hogy a magyar kormány ígéreteiben végképp nem bízhat meg — leállította a kicserélést.⁶⁴ Kéri kiadásának nyílt megtagadása hatásosabb szankciók kidolgozását tette szükségessé.

Jurenev, aki a rigai szovjet külügyi képviselő tagjaként foglalkozott a kicserélés irányításával, közölte Jungerthtal, hogy a továbbiakban garantálva akarják látni az elítéltek kiküldését és addig nem tárgyalnak a csere folytatásáról, amíg kellő biztosítékokat nem kapnak a magyar kormánytól. Kijelentette, hogy minden további lépés Kéri kiadásától függ. Kifejezte a szovjet kormány gyanúját, hogy miközben a visszatartott tiszteket fokozatosan hazaengedik, a magyar kormány nem teljesíti ígéreteit, fennáll annak a veszélye, hogy a politikai elítélteken végrehajtják a halálos ítéletet.⁶⁵

Az igazságügyminisztérium képviselője kénytelen volt a külügyminisztériumnak ígéretet tenni arra, hogy Kérit május végén kiadják, mivel addig

60 Uo.: A minisztertanács 1922. március 17-i ülésének jegyzőkönyve.

61 Uo.: KÜM hdf. o. 96. tétel 87 949/21. sz.

62 Uo.: ME iratok. Vegyes 1922. 3094. sz.

63 PA. Ig. Min. Bi. 550/222. sz.

64 Uo.: 550/246. sz.

65 OL. KÜM hdf. o. 96. tétel 87 949/21. sz. Jungerth 1922. április 29-i jelentése.

meglesz az újabb tárgyalás a Tisza-perben. Ezt a tárgyalást viszont Kéri nélkül nem tudják megtartani, hisz ő az egyik fővádlott és nélküle e tárgyalás Európában és Magyarországon is „komédiává válnék”.⁶⁶

Tetézte a magyar kormány szerződésszegő politikáját és teljes mértékben igazolta a szovjet kormány aggodalmát, hogy Klein Imrét május 17-én kivégezték, annak ellenére, hogy a 73-as listán szerepelt. Klein Imre az 1922. április 22-én Moszkvában készült névjegyzékben szerepelt a halálraítéltek között. Neve mellett a következő bejegyzés olvasható: „elítélve Budapesten, a katonai törvényszék által; jelenleg Budapesten, a Margit körúton van.”⁶⁷

A külügyminisztérium tudott a kivégzés végrehajtásának tervéről, figyelmeztetett is arra, hogy az ítéletet ne hajtsák végre: „... Klein Imrét f. hó 17-én ki fogják végezni. Nevezett a 73-as pótnévjegyzékbe fel van véve. Félő, hogy ez az eset a krasznnojarszki főtűszok kiszabadítására káros befolyással lesz” — írta Pözel Tibor konzul.⁶⁸

Klein kivégzése a szovjet kormányt arra figyelmeztette, hogy keményebb rendszabályokhoz nyúljon és egyúttal siettesse is a kicserélés befejezését. Jurenev véleménye, amellyel a Külügyi Népbiztosság is egyetértett az volt, hogy „az elhúzódtott cserét, amilyen gyorsan csak lehet, be kell fejezni, mert ebben látja a kommunisták biztonságának egyetlen garanciáját.”⁶⁹ Egyúttal Jurenev helyettese, Samecsko, Moszkva utasítására figyelmeztetően közölte Jungerthtal, hogy a „tűszok között is vannak kémkedésért halálra ítélték”.⁷⁰

A szovjet kormány módosította a 73-as listát és felvett arra még 22 személyt. Az új névjegyzéket, amely 1922. április 22-én állítottak össze Moszkvában, Jurenev május 11-én adta át Jungerthnak. A névjegyzékben 9 halálra, 13 életfogytiglanra, 43 tizenöt évi, 30 tizenöt évnél kevesebb börtönre ítélt személy neve szerepelt.⁷¹ „A magyar kormány részéről elkövetett számos szerződésszegés (mint valótlan információk közlése a jegyzékben szereplő személyekről, a cserére vonatkozó részmegállapodás nem teljesítése stb.), a halogató jelleg... és a magyar kormánynak az a kívánsága, hogy elsősorban meghatározott kategóriába tartozó személyeket kapjon” — ez a magatartás a szovjet kormányt arra készítette, hogy a Kun Béla által összeállított 95-ös kiegészítő névjegyzéket előterjessze.⁷²

A szovjet kormány képviselője a tárgyalásokon követelte a 95-ös jegyzékben foglalt személyek kiadását. A csere végrehajtására vonatkozóan az 1921. évi megegyezést tekintette mérvadónak.

Jurenev a szovjet kormány utasítására közölte Jungerthtal az alábbiakat:

1. A szovjet kormány hajlandó kicserélni a krasznnojarszki és a turkesztáni tűszokat 1:3 arányban.

2. Kelent és Rabinovicsot a soron következő szállítmányba be kell osztani.

66 Uo.: Pözel konzul feljegyzése Jungerth számára 1922. április 27-én.

67 Uo.: KÜM hdf. o. 42. tétel 68 894/13. Jungerth 1922. május 14-i jelentése.

68 Uo.: 42. tétel 65 724/13. Pözel konzul 1922. május 16-i feljegyzése

69 PA. 500. f. 12/64. öe. 34. Jakubovics feljegyzése a Külügyi Népbiztossághoz 1922. június 2-án.

70 Uo.

71 Uo.: KÜM hdf. o. 42. tétel 68 894/13. Jungerth 1922. május 14-i jelentése.

72 PA. 500. f. 12/64. öe. 34. Jakubovics feljegyzése a Külügyi Népbiztosság Kollégiumához 1922. június 2-án.

3. A kért 95 személyt július 1-én ki kell szállítani és értük a szovjet kormány kiadja a még hátralevő túszoikat.⁷³

Jungerth látva, hogy a hírt végsőkig feszítették, kérte a külügyminisztert, hasson oda, hogy a kormány adjon ígéretet a kért személyek kiadására. Mindenekelőtt az ígéret megadását kérte, úgy véelve, hogy ezzel valamennyi túszi kiadását elérheti. Azzal is érvelt, hogy ha ezek kiadására sor kerül, akkor sem lesz a kiadott személyek száma az eredeti, a rigai szerződésben megállapított 400-as létszámnál nagyobb.⁷⁴ Kánya Jungerth jelentését és a névjegyzéket azzal adta át Tomcsányinak, hogy a felsoroltak személyazonosságát mielőbb állapítsák meg és foglaljanak állást, hogy kiadhatók-e. Egyúttal kérte a névjegyzékben szereplő összes halálraítélre vonatkozó ítélet végrehajtásának felfüggesztését. Sürgette a jegyzőkönyvi meghallgatást a kivándorlási szándékot illetően.⁷⁵

Május 16-án az igazságügyminisztériumban a külügyminisztérium képviselőjével megtartott értekezleten megállapodtak abban, hogy Kelen, Rabinovics, Dovcsák, Haubrich és Glatter kiadása elől nem zárkóznak el, viszont elutasítják a 95-ös névjegyzékben szereplő személyek kiutazásának engedélyezését. Ez az álláspont megfelelt a minisztertanács május 12-i ülése határozatának, amely elutasította a szovjet kormány követelését a 95 személy kiadására vonatkozóan.

Ez az álláspont azt jelentette, hogy a hadifogolycsere-akció a magyar kormány elutasító magatartása következtében ismét, és talán végképp, zsákutcába jutott.

Az időközben Moszkvába szállított krasznójarszki és turkesztáni tisztek között a magyar kormány huzavonája elkeseredett hangulatot szült. Mind erősebbé vált az a véleményük, hogy a kormány nem törődik hazaszállítással.⁷⁶ A krasznójarszkiak Jungerth útján beadvánnyal fordultak a külügyminiszterhez, hogy eszközölje ki a szovjet kormány által kért személyek kiszállítását, mert őket csak ezek ellenében indítják haza.⁷⁷ Ezzel egyidőben idehaza a hozzátartozók ismételten felléptek és újult erővel követelték a kicserélés folytatását. Egyre inkább olyan helyzet alakult ki, amelyben a kormány, ha végképp kitér a kicserélés folytatása elől, szovjetellenes rágalmai ellenére sem tudott volna érdemleges magyarázatot adni a kicserélés megszakítására. Annál is inkább, mivel közismert volt, hogy az első szállítmányok cseréje rendben lefolyt, a kiadott politikai elítéltek ellenében a szovjet kormány megfelelő számú túszt küldött haza. A magyar kormány magatartása következtében a kicserélést szabotáló politika is zsákutcába jutott. Ebből a helyzetből csak egy kiút volt, feltétel nélkül el kellett fogadni a szovjet kormány követelését, és be kellett fejezni a kicserélést.

Feltétlenül befolyásolta a kormány magatartását a génuai konferencia kimenetele is. A szovjetellenes egységfront megbontása, az imperialista hatalmak közötti ellentétek kihasználása és a rapallói egyezmény megkötése megerősítette a fiatal szovjet állam nemzetközi helyzetét.

Hozzá kell tenni ehhez azt is, hogy a génuai konferencián — Bethlen

73 OL ME iratok. Vegyes 1922. 4994. sz. Jungerth 1922. május 11-i jelentése.

74 Uo.: KÜM. hdf. o. 42. tétel 68 894/13. sz.

75 Uo.

76 PA. Ig. Min. Bi. 550/246. Jungerth 1922. április 29-i jelentése.

77 OL ME iratok. Vegyes 1922. 5899. sz. Jungerth 1922. június 8-i jelentése.

tudtával — a magyar külügyminisztérium képviselői több kérdésben érintkezésbe léptek a szovjet képviselőkkel és megegyeztek a tárgyalások folytatásában. Ezek a tárgyalások és a génuai konferencia körülményei a magyar kormányt annak felismerésére készítették, hogy már nem érdemes néhány politikai elítélt körüli huzavonával a tárgyalások esetleges pozitív kimenetelét megzavarni.

A magyar kormány mindent egybevetve arra kényszerült, hogy 1922. június 19-én elfogadjja a szovjet kormány garanciákat tartalmazó követeléseit.

A kicserélés folytatásának alapfeltételeként továbbra is a rigai szerződés következetes betartását jelölték meg. A szovjet kormány azonban a csere folytatását csak az alábbi garanciák megléte esetén volt hajlandó folytatni.

1. A magyar hatóságok azonnal beszüntetik a represszáliákat és a szovjet-ellenes uszítást a hadifogoly-üggyel kapcsolatban. Megszüntetik a bebörtönzöttekkel és hozzátartozóikkal szemben alkalmazott rábeszélést és megfélemlítést, amelyet arra használtak, hogy az elítélteket visszatartsák a kicseréléstől.

2. A magyar kormány legkésőbb 1922. augusztusáig elindítja Rigába a kicseréltek hozzátartozóit.

3. A rigai szerződéshez csatolt névjegyzékben szereplő halálra és életfogytiglanra elítéltek túlnyomó többségét az ötödik csereszállítmánnyal a magyar kormány útbaindítja Rigába.

4. A következő szállítmányokkal, legkésőbb augusztus 1-ig, kiadja a magyar kormány a pótnévjegyzékben szereplő elítélteket.

5. A szovjet kormány újabb pótlistát ad át a magyar kormánynak és az abban felsorolt személyeket, amennyiben kéri kiutazásukat, legkésőbb 1922. októberéig Rigába szállítják.

6. A kicserélési egyezmény nem jár le véglegesen, a szovjet kormánynak joga van a későbbiek során is elítélt személyeket kikérni és a magyar kormány azokat köteles kiadni.

7. A magyar fél köteles minden esetben a szállítmány Budapestről való elindulásakor értesíteni rigai képviselőjét a szállítmányban levő halálra és életfogytiglani börtönre ítélt számáról. A személyes kicserélteknek (pl. Kéri Pál, a népbiztosok) a nevét is közölni kell.⁷⁸

Ennek a megegyezésnek az alapján kezdődött meg újra a csereszállítmányok összeállítás.

Moszkvából, a tiszti szállítmány június 25-én kelt útra és 26-án érkezett Szebes, lett határállomásra. Mivel azonban a szovjet kormány időközben arról értesült, hogy Budapestről a cserecsoport még nem indult el, utasította a szállítmány kísérőjét — Gábor Józsefet —, hogy a szállítmányt további intézkedésig a határállomáson tartsa vissza. Budapestről 1922. június 28-án indult el Rigába a politikai elítéltek ötödik csoportja. Ezzel utazott el Kéri Pál, Kelen József, Dovcsák Antal, Haubrich József és még 32 elítélt.⁷⁹ Jú-

⁷⁸ Gábor József: A szovjet kormány akciója a magyarországi fehérterror üldözötteinek megmentésére. Párttörténeti Közlemények, 1964. 4. sz.

⁷⁹ Bécsi Magyar Újság, 1922. június 30-i sz. A Kéri Pál kicseréléséhez való ragaszkodásban több ok játszott közre. Mindenekelőtt Kéri politikai magatartása, kiemelkedő szerepe a polgári demokratikus forradalomban, amiért élete forgott veszélyben. A Kéri megmentéséért folytatott harc is bizonyította, hogy a szovjet kormány nem csupán a kommunista politikai elítéltekért szállt síkra. Végül Kéri kiszabadításával a népbiztos-perral majdnem együtt futó Tisza-perre is csapást lehetett mérni. Kéri Pál 1922-ben a kicserélés után Moszkvába, majd onnét Bécsbe ment. Részt vett a Bécsi Magyar Újság szerkesztésében. 1934-ben Prágába, majd Párizsba, végül az USA-ba menekült a fasizmus elől.

lius 4-én utasította a Külügyi Népbiztosság Gábor Józsefet, hogy menjenek tovább, mivel a budapesti politikai elítéltek is úton voltak Riga felé. Július 8-án történt meg a kicserélés. Ezzel a szállítmánnyal érkezett haza a 60 krasznojarszki főtűsz és Marschall százados is, aki Kérivel szemben személyes kezes volt.

1922. július 22-én indult Rigába a politikai elítéltek hatodik csoportja. A csoport 82 főből áll, ezek a 95-ös listán szereplő személyek közül kerültek ki. Ezzel a csoporttal utaztak együtt a korábbi és e szállítmány tagjainak hozzátartozói is.⁸⁰ Velük szemben augusztus 10-én érkezett Magyarországra a tűszok utolsó csoportja, akik között 134 turkesztáni tűsz volt.

A csere keretében a szovjet kormány határozott fellépése nyomán a magyar bíróságok által elítélt 329 személy szabadult ki az ellenforradalmi rendszer karmai közül. Ebből 247 személy szerepelt a 415 főt tartalmazó eredeti listán, 82 pedig a 95-ös névsorban. A 415-ös listán szereplők közül 79 nem óhajtott élni a csere lehetőségével, 41-et az ellenforradalmi bíróságok „nem tudtak felderíteni”, 12 a csere folyamán kiszabadult a börtönből, 17 megszökött, 11 meghalt, 8-nak a neve pedig kétszer fordult elő a listán.⁸¹

Velük szemben a szovjet kormány 1584 tűszként kezelt hadifoglyot adott ki, akik közül 1119 Magyarországra, 465 pedig a szomszédos államokba tért haza.⁸²

Ezután még három alkalommal történt kicserélés, amelynek keretében még 73 politikai elítéltet mentett ki a szovjet kormány Magyarországról. Ezek kicserélésére 1924—25-ben került sor. Így a szovjet kormány következetes internacionalista magatartása összesen 402 politikai elítélt életét és szabadságát mentette meg. A 402 személy között 24 halálra és 45 életfogytiglanra elítélt politikai fogoly volt.⁸³

A koppenhágai és a rigai szerződés alapján 1922 őszéig a Szovjetunióból a trianoni békeszerződésben meghatározott Magyarországra 3468 tisztí és 77 439 legénységi állományú hadifogoly érkezett haza, tehát kereken 80 000 fő.

КАРОЙ ХУНЬАДИ

БОРЬБА СОВЕТСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА ЗА ВЫПОЛНЕНИЕ СОВЕТСКО—ВЕНГЕРСКОГО СОГЛАШЕНИЯ ОБ ОБМЕНЕ ВОЕННОПЛЕННЫМИ, ЗАКЛЮЧЕННОГО В РИГЕ В 1921 ГОДУ

Резюме

В статье рассматривается борьба, проводимая советским правительством за выполнение заключенного в июле 1921 года соглашения об обмене военнопленными. Правительство хортистской Венгрии, прежде всего министерство обороны и министерство юстиции прилагали все усилия к тому, чтобы воспрепятствовать вы-

80 OL KÜM hdf. o. 42. tétel 77 786/13. sz.

81 PA. Ig. Min. Bi. 550/528. sz.

82 *Baja—Püch—Lukinich—Zilahy*: Hadifogoly magyarok története. II. k. 565. o. Ezek szerint az adatok szerint az kicserélési arányszám 1:5,3 volt.

83 PA. Ig. Min. Bi. 550/szám nélküli. A magyar—orosz politikai fogolycsere ismertetése.

полнению рижского соглашения. Министерство иностранных дел, которое в целях упрочения своего положения на международной арене, вынуждено было вести более реальную политику, занимало большей частью трезвую позицию. Оно хотело осуществить обмен военнопленными как можно быстрее, соответственно духу соглашения.

Автор статьи детально описывает ту проволочку, которую вели органы юстиции в ходе отыскания венгерских политических заключенных, указанных в рижском соглашении, в деле подготовки и отправления на родину эшелонов с военнопленными.

В противоположность этому советское правительство немедленно опубликовало рижское соглашение в кругу задержанных военнопленных офицеров и приступило к составлению транспортов.

Хотя и с опозданием, обмен первыми партиями военнопленных был произведен в октябре 1921 года. Однако венгерские власти и правительственные органы не остановились даже перед самыми крайними средствами, чтобы завести дело обмена военнопленных в тупик. Приговоренных к смерти не зачисляли в очередные транспорты, в подлежащие обмену группы военнопленных включали также умерших, пропавших без вести или вообще не существующих лиц. Более того, они доходили до того, что — несмотря на свои обещания — казнили многих заключенных, фигурировавших в обмене списке.

Советское правительство, видя такое поведение венгерской стороны, вынуждено было принять более строгие меры с тем, чтобы высвободить из когтей контрреволюционного режима политических заключенных, указанных в рижском соглашении, и отпустить на родину задержанных военнопленных офицеров, положить конец вопросу о военнопленных.

Советское правительство для того, чтобы довиться выполнения рижского соглашения, что представляло первостепенные интересы как политических заключенных, так и военнопленных офицеров, временно приостановило обмен и установило, при каких условиях оно будет его продолжать. Приложенный к рижскому соглашению именной список политических заключенных был им уточнен на основе более новых информации. Советским правительством был составлен именной список, установлен порядок, а также было указано, в какую партию должны быть включены осужденные на смерть.

Решительное выступление советского правительства, повышающийся нажим со стороны родственников военнопленных, и не в последнюю очередь стремления режима Хорти к консолидации принудили к отступлению силы, оказывавшие сопротивление выполнению рижского соглашения.

Правительство Венгрии вынуждено было принять условия советской стороны. После этого вновь начался обмен военнопленными. В рамках всего обмена в результате решительного выступления советского правительства из когтей контрреволюционного режима было освобождено 329 человек, осужденных венгерскими судами

Взамен советское правительство выдало 1584 военнопленных, считавшихся заложниками, из которых 1119 человек возвратилось в Венгрию, а 465 — в соседние государства.

После этого обмен военнопленными проводился еще три раза. Благодаря этому советское правительство спасло из хортистской Венгрии еще 73 политических заключенных. Их обмен был произведен в 1924—1925 годах. Таким образом благодаря последовательной интернациональной политики советского правительства была спасена жизнь и свобода всего 402 политических заключенных, из числа которых 24 человека было приговорено к смерти и 45 политзаключенных были осуждены к пожизненному заключению в Венгрии.

KAMPF DER SOWJETREGIERUNG UM DIE DURCHFÜHRUNG DES RIGAER SOWJETISCH—UNGARISCHEN ABKOMMENS VOM JAHRE 1921 ÜBER DEN KRIEGSGEFANGENENAUSTAUSCH

Resümee

Die Studie befaßt sich mit dem Kampf, den die Sowjetregierung um die Durchführung des im Juli 1921 abgeschlossenen Abkommens über den Kriegsgefangenenaustausch geführt hat.

Die ungarische Regierung, vor allem das Landesverteidigungs- und das Justizministerium haben alles getan, um der Durchführung des Rigaer Abkommens Hindernisse in den Weg zu legen. Das Außenministerium, das die Erfordernisse der Stabilisierung des Horthy-Regimes und seine internationale Anerkennung zu realerem Verhalten bewegten, vertrat eine nüchterneren Standpunkt. Es hätte den Austausch gerne je rascher, dem Geist des Abkommens entsprechend abgewickelt.

Der Verfasser behandelt detailliert das Verhalten der Justizbehörden, die die Nachforschungen nach den im Rigaer Abkommen angeführten ungarischen politisch Verurteilten, die Vorbereitung und Abfertigung der Transporte hinauszögerten.

Demgegenüber hat die Sowjetregierung im Kreise der zurückgehaltenen kriegsgefangenen Offiziere das Rigaer Abkommen sofort verkündet und mit der Zusammenstellung der Transporte in Moskau begonnen.

Wenn auch verspätet, hat der Austausch der ersten Transporte im Oktober 1921 stattgefunden. Die ungarischen Behörden und Regierungsorgane schreckten jedoch selbst von den extremsten Mitteln nicht zurück, die Sache des Austausches in eine Sackgasse zu drängen. Die zum Tode Verurteilten wurden nicht in die an der Reihe befindlichen Transporte eingeteilt, in die zum Austausch bestimmten Transporte wurden auch verstorbene, verschollene oder nicht existierende Personen eingeteilt. Ja sie gingen so weit, daß sie von den auf den Austauschlisten figurierenden Personen — trotz ihres Versprechens — mehrere hinrichten ließen.

Dieses Verhalten der ungarischen Partei gewährend sah sich die Sowjetregierung genötigt, härtere Schritte zu unternehmen, um die im Rigaer Abkommen angeführten politischen Verurteilten aus den Krallen des gegenrevolutionären Regimes zu befreien, und durch die Freilassung der zurückgehaltenen kriegsgefangenen Offiziere der Kriegsgefangenenfrage ein Ende zu setzen.

Um die Durchführung des Rigaer Abkommens zu erzwingen, das ein erstrangiges Interesse sowohl der politisch Verurteilten, wie der kriegsgefangenen Offiziere war, hat die Sowjetregierung den Austausch provisorisch sistiert und festgelegt, unter welchen Bedingungen sie denselben weiterführt. Die dem Rigaer Abkommen beigefügte Namensliste der politisch Verurteilten wurde — auf Grund neuerer Informationen — genauer abgefaßt. Namentlich wurde angeführt, in welcher Reihenfolge die zum Tode Verurteilten, in welche Transporte einzuteilen sind.

Das entschiedenen Auftreten, der zunehmende Druck der Angehörigen der Kriegsgefangenen und nicht in letzter Reihe die Konsolidierungsbestrebungen des Horthy-Systems veranlaßten die der Durchführung des Rigaer Abkommens gegenüberstehenden Kräfte zum Wichen.

Die ungarische Regierung war gezwungen die Bedingungen des sowjetischen Partners anzunehmen. Hernach wurde der Austausch wieder begonnen.

Im Laufe des ganzen Austausches wurden infolge des entschiedenen Auftretens

der Sowjetregierung 329 von den ungarischen Gerichten verurteilte Personen aus der Gewalt des gegenrevolutionären Systems freigelassen.

Auf der anderen Seite hat die Sowjetregierung 1584 als Geiseln behandelte Kriegsgefangene freigegeben, von denen 1119 nach Ungarn, 465 aber in die benachbarten Staaten heimgekehrt sind.

Nachher wurde noch bei drei Gelegenheiten ein Austausch vorgenommen, wobei die Sowjetregierung weitere 73 politische Verurteilte aus Ungarn befreite. Der Austausch dieser kam 1924—25 an die Reihe. So hat das konsequente internationalistische Verhalten der Sowjetregierung 402 politischen Verurteilten das Leben und die Freiheit gerettet. Unter diesen 402 Personen befanden sich 24, die zum Tode und 45, die zu lebenslänglicher Haft verurteilt worden waren.